

T.C.

GALATASARAY ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**“Öğrenen Toplular: Hanehalkı Bilgi İletişim Teknolojilerinin Bir Sosyolojik
Gelişmişlik Göstergesi Olarak Kullanılması”**

Ozan DAĞDEVİREN

ÖNSÖZ

Bu araştırmanın amacı, Bilgi İletişim Teknolojileri'nin (BİT), bir toplumsal gelişmişlik göstergesi olarak kullanılabilmesini ortaya koymaktır. Bunun için ilk olarak BİT kavramı ve toplumsal fonksiyonu, ardından “gelişmişlik” kavramından kast edilenin ne olduğu incelenmiştir. Bu araştırmanın üzerine kurulu olduğu, temel fikir, BİT kullanımının toplumsal gelişmişlik göstergesi olarak kabul edilen birçok etken ile doğrudan ve dolaylı olarak bağlantılı olduğu, bu etkenleri etkilediği kadar onlardan da etkilendiğidir. Bu sebeple araştırma, bir ülkede hanehalkı bazında BİT kullanımının o ülkenin vatandaşlarının sosyo-ekonomik, kültürel ve eğitimsel gelişimini öngördüğünü ve BİT adaptasyonunun gelecek gelişimin koşullarını oluşturma kapasitesine de bağlı olarak bir gelişmişlik göstergesi olarak değerlendirilebileceğini öne sürmüştür. Sonuç olarak ulusal ve küresel boyutta politika belirlenmesinde önemli rol oynayan çoğu ekonomik veri ağırlıklı gelişmişlik endekslerinin yetersiz olduğuna ve bu alanda yeni değişkenlere ihtiyaç olduğu sonucuna varılmış ve BİT kullanımının toplumsal gelişmişlik ölçümünde geçerli bir kriter olabileceği netleştirilmiştir.

ABSTRACT

This research aims to establish that Information Communication Technologies (ICT), may be used as an indicator of social progress. For that purpose, initially the concept of ICT is elaborated followed by a discussion of what is meant by “progress”. The foundational idea of this research is that ICT use is indirectly related to many factors that are established as determinants of social progress, and that ICT both affects, and is affected by these factors. It is therefore put forward that nationwide and global household ICT usage ratios may be used to foresee the socio-economical, cultural and educational progresses, as well as indicate a nations current standing with regards to these progress areas. It is concluded that many current and recent indexes that are crucial to national and global policy making are indeed insufficient and new variables are needed. In that context, it is established that ICT usage is a legitimate variable in measuring social progress.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	2
ABSTRACT	3
İÇİNDEKİLER	4
KISALTMALAR	6
GİRİŞ	7
BİRİNCİ BÖLÜM	8
BİT ve GELİŞMİŞLİK	8
§1. BU ARAŞTIRMANIN AMACI NEDİR?	8
§2. BİLGİ İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİ NELERDİR VE NELERİ KAPSAR?	9
§3. GELİŞMİŞLİK NEDİR?	9
§4. BİLGİ İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİNİN GELİŞİM İÇİN KULLANIMI	13
§5. BİT'İN GÜNLÜK HAYATA NÜFUZU	14
§6. GELİŞMİŞLİK KLASİK OLARAK NASIL ÖLÇÜLEGELMİŞTİR – ALTERNATİFLERİ NELERDİR?	15
İKİNCİ BÖLÜM.....	19
GELİŞMİŞLİK GÖSTERGESİ OLARAK BİT	19
§1. ARAŞTIRMA VERİLERİ	19
§2. NEDEN BİT KULLANIMI BİR GELİŞMİŞLİK ENDEKSİ OLABİLİR?.....	19
§3. EĞİTİM SEVİYESİ VE BİT KULLANIMI	25

§4. YAŞ VE İNTERNET ERİŞİMİ: DEĞİŞEN ÇAĞ: DİJİTAL YERLİLER VE DİJİTAL GÖÇMENLER.....	27
§5. GSMH VE İNTERNET ERİŞİMİ	28
§6. CİNSİYET VE İNTERNET ERİŞİMİ.....	30
§7. GELİŞMİŞLİK GÖSTERGESİ OLARAK BİT KULLANIMINA İLİŞKİN ÖNEMLİ UNSURLAR.....	32
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	34
DİJİTAL UÇURUM ve GELİŞİM İÇİN BİT.....	34
§1. DİJİTAL FAKİRLİK KAVRAMI.....	34
§2. DİJİTAL UÇURUM	35
§3. GELİŞİM İÇİN BİT- (ICT FOR DEVELOPMENT- ICT4D).....	38
SONUÇ.....	41
KAYNAKÇA.....	42

KISALTMALAR

bkz.	:	Bakınız
BİT	:	Bilgi İletişim Teknolojileri
GSMH	:	Gayri Safi Milli Hasıla
OECD	:	Organization for Economic Co-Operation and Development
s.	:	Sayfa

GİRİŞ

Çalışmanın ilk bölümünde, yapılan araştırmanın amaçları ve bu kapsamda ne tür kaynaklardan yararlanıldığına ilişkin bilgiler sunulacak, özellikle ‘gelişmişlik’ kavramı üzerinde durularak genel değerlendirmelere yer verilecektir. Bu bölümde ayrıca, Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin gelişim amacıyla ne yönde kullanıldığına ilişkin veriler sunularak bu ölçümün tarihine ilişkin bilgiler detaylandırılacaktır.

İkinci bölümde ise, araştırmada kullanılan veriler ortaya konularak açıklık sağlanacak, Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin gelişmişlik endeksi olarak ele alınıp alınmayacağı sorusuna cevap aranacaktır. Bu yönde temel sosyolojik değişkenler üzerinden Bilgi İletişim Teknolojileri erişiminin sonuçları incelenecektir.

Çalışmanın son bölümü ise, Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin kullanımının sosyal boyutlarına ayrılmakta, bu kapsamda toplum üzerindeki etkisine ilişkin önemli görülen noktalara değinilerek dijital uçurum kavramı detaylandırılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

BİT ve GELİŞİMİŞLİK

Ş1. BU ARAŞTIRMANIN AMACI NEDİR?

Bu araştırmanın amacı, Bilgi İletişim Teknolojileri'nin (BİT), bir toplumsal gelişmişlik göstergesi olarak kullanılabilmesini ortaya koymaktır. Bunun için ilk olarak BİT kavramı ve toplumsal fonksiyonu, ardından “gelişmişlik” kavramından kast edilenin ne olduğu incelenecektir. Bu araştırmanın üzerine kurulu olduğu, öne sürülen temel fikir, BİT kullanımının toplumsal gelişmişlik göstergesi olarak kabul edilen birçok etken ile doğrudan ve dolaylı olarak bağlantılı olduğu, bu etkenleri etkilediği kadar onlardan da etkilendiğidir. Bu sebeple araştırma, bir ülkede hanehalkı bazında BİT kullanımının o ülkenin vatandaşlarının ekonomik, kültürel ve eğitimsel gelişimini öngördüğünü ve BİT adaptasyonunun gelecek gelişimin koşullarını oluşturma kapasitesine de bağlı olarak bir gelişmişlik göstergesi olarak değerlendirilebileceğini öne sürmektedir.

Hem küresel, hem de ulusal boyutta yaşam standartlarının artırılması ve temel ihtiyaçların tespiti/giderilmesi şüphesiz tartışılmaz öneme sahiptir. Ancak, gelişim adına doğru adımların atılması ve geliştirilecek ulusal ve küresel politikaların verimliliği için öncelikle doğru gelişmişlik ölçütlerinin sağlayacağı yanıltıcı olmayan, uzun dönemde ve küresel olarak farklı coğrafyalarda geçerli olacak veriye ihtiyaç vardır. Örneğin, sadece ekonomik gelişim veya Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) üzerinden yapılan bir hesaplamayı takip eden çözüm politikaları yine sorunun ölçüm yöntemi kadar kıt sonuçlar getirecek ve etkisiz olacaktır. Daha karmaşık sosyal meselelerde ilerleme kat edebilmek için daha karmaşık göstergelere ihtiyaç vardır.

Hanehalkı BİT kullanımı, sadece kendi başına nihai bir gelişmişlik göstergesi olarak kullanılamaz. Öte yandan, şu andaki göstergeler de kendi başlarına yeterince net bir resim çizmemektedir. Bu yüzden gelişmişlik ölçümünde daha yeni ve karmaşık göstergelere acil ve büyük bir ihtiyaç vardır. Hanehalkı BİT kullanımı diğer sosyal ve ekonomik değişkenler ile birlikte yapılacak bütünsel değerlendirmenin parçası olmalıdır. Ek olarak, gelişmişlik ölçütlerini derinleştirmek ve çeşitlendirmek için de konuya ilişkin akademik çaba gösterilmeli ve ölçüt kriterlerine olası eklemelere açık olunmalıdır.

Karmaşık sosyal gerçeklikleri basite indirgenmiş göstergelerle net anlamak mümkün değildir ve “toplumsal gelişmişlik” kavramı şüphesiz karmaşık ve titiz yaklaşım gerektiren bir kavramdır. O halde bu kavramın ölçümünde kullandığımız ölçütlerin de aynı ihtiyacı yansıtması gerekir. Bu araştırma, bu amaca katkıda bulunmayı hedeflemektedir.

Ş2. BİLGİ İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİ NELERDİR VE NELERİ KAPSAR?

Bilgi İletişim Teknolojisi – veya teknolojileri, resmi bir tanım vermek gerekirse; bilginin telekomünikasyon ve bilgisayar teknolojileri aracılığıyla oluşturulması, işlenmesi, saklanması ve sözlü, görsel, metinsel veya sayısal biçimde dağıtılması olarak ifade edilebilir¹. BİT, Bütünsel bir iletişim ağı olarak kablosuz sinyaller ve telefonlar aracılığıyla oluşan ve gelişen telekomünikasyon ağını, gerekli saklama-işleme ve çözümlene için gereken bilgisayarlar ve programlarını, radyo ve televizyon yayınlarını ve bağlantılı uydu sistemlerinin oluşturduğu bütünü kapsayan bir terimdir.

Teknik tanımı gereği, bilgiyi iletmek için kullanılan her bir teknoloji bilgi iletişim teknolojisi olarak nitelendirilebilir. Dumanla uzak mesafeler arasından bir bilgi iletmek de bu kapsamın içindedir ancak günlük terminolojimizde BİT’den bahsettiğimiz zaman öncelikle dijital ve elektronik teknolojilerin sağladığı iletişimden bahsettiğimiz not edilmelidir.

BİT terimi gittikçe her türlü görsel ve işitsel yayının ve telekomünikasyon teknolojilerinin içinde bulunduğu geniş kapsamlı bir terminolojiye dönüşmektedir. Karakteristik olarak dijital ve hızlı bilgi iletişimi sağlamayı hedefleyen bir anlam geliştirmektedir.

Ş3. GELİŞMİŞLİK NEDİR?

İyi bir düşünür, en önemli değerlerin doğru cevapları bulmak ve toplumca dile gelen sorulara en tatmin edici cevapları vermek olduğunu öne sürebilir. Çok iyi bir düşünür ise, asıl işinin halihazırdaki sorulara en doğru ve en iyi cevapları vermek değil, doğru ve kimi zaman kitlelerce hayal dahi edilmeyen soruları sormak olduğunu söyleyecektir. Dünyadaki beşeri, iktisadi ve sosyal sorunların tümüne bir toplumbilimci gözüyle baktığımızda buradaki ikileme benzer bir gerçekliği gözlemlemek mümkündür. Doğru sorular sorulmadan, ve doğru göstergeler belirlenmeden ilerleme kat edilemez, kat edilse de ölçülemez, gözlemlenemez,

---

¹ LONGLEY, D. ve SHAIN, M. (1985), *Dictionary of Information Technology* (2 ed.), Macmillan Press, s. 164.

tekrar edilemez ve bu konudaki çabalar geliştirilemez. Yani insanların yaşayış ve varoluş koşullarını, hayat standartlarını, kültürel birikimlerini, özgürlüklerini ve yaşamdan aldıkları tatmini ve belki de mutluluklarını arttırmak yönünde gösterilecek herhangi bir çabanın ölçümlenmesi, ve doğru değişkenlerce gözlemlenmesi kritik önem taşımaktadır.

İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden, ulus devletlerce şekillendirilmiş modern dünya düzeninde, iktisadi gelişim, giderek sosyal gelişimle eş değer tutulmaya başlanmış, ve hayat standardının bir göstergesi olarak toplumların maddi zenginlik seviyeleri, diğer kriterleri gölgeleyecek şekilde dikkate alınmıştır. Bu yaklaşım özellikle 1960'larda popülaritesini daha da arttırmıştı². Bu varsayımsal yaklaşım, ekonomik olarak gelişmiş,-gelişmemiş ve gelişmekte olan yani birinci, ikinci ve üçüncü dünya ülkeleri gibi bir global sınıflandırmaya yol açmıştır. Bunu takiben, üçüncü dünya ülkelerine uygulanmaya çalışan bu iktisadi 'gelişim' modeli yarattığı yeni güç ilişkileri ve hegemonya ilişkileri üzerinden çokça da eleştirilmiştir³. Tüm bu tarihsel süreç, bir doğu-batı (oryantal-oksidental) çatışması⁴ üzerinden, komünizm-kapitalizm çatışması üzerinden ya da hem klasik hem de post-modern kültürel sömürgecilik üzerinden farklı şekillerde okunabilir. Bu çalışmada eğildiğimiz nokta ise kısaca ekonomik gelişim ile kültürel ve beşeri gelişimi eş tutan bu yaklaşımın indirgemeci ve kıt olduğu ve daha yeni ve farklı göstergelere ihtiyaç duyulduğudur. Geçtiğimiz 80 yılda küresel boyutta, gitgide toplumsal ve beşeri gelişmişliğin ekonomik gelişmişlik ile denk sayılması, hatta ve hatta çoğu noktada Gayri Safi Milli Hasıla'nın da (GSMH) kendi başına yeterli bir ekonomik gelişmişlik göstergesi olarak varsayılması olguları gözlemlenebilir. GSMH kendi başına yeterli bir ulusal ekonomik gelişmişlik göstergesi olamayacağı gibi, ekonomik gelişmişlik de, ne tek ne de en önemli toplumsal gelişim göstergesidir⁵.

---

² ROSTOW, W.W. (1960), *The Stages of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto*, Cambridge: Cambridge University Press, Chapter 2, s.4-16.

³ GRAMSCI, A. (1971), *Selections from the Prison Notebooks*, Lawrence and Wishart, s.lxxxix; *Criticism of Rostow's Stage Approach: the Concepts of Stage, System and Type*, (2007), <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1746-1049.1963.tb01138.x/citedby>.

⁴ EDWARD, W. (2003), *Introduction: Orientalism*, London: Penguin Books, s.7. "In any society not totalitarian, then, certain cultural forms predominate over others, just as certain ideas are more influential than others; the form of this cultural leadership is what Gramsci has identified as hegemony, an indispensable concept for any understanding of cultural life in the industrial West."

⁵ BERGHEİM, S. (2006), *Measures of well-being*, Deutsche Bank Research; *The Rise and Fall of the G.D.P.*, (2010), The New York Times. <http://www.nytimes.com/2010/05/16/magazine/16GDP-t.html>; *Issues With GDP as a Measure of Well-Being*, (2007). <http://fatknowledge.blogspot.com/2007/08/issues-with-gdp-as-measure-of-well.html>

Toplumsal gelişmişlik ölçütü olarak sadece ekonomik gelişimin ve daha da sınırlı bir yaklaşımla GSMH'nın tek başına alınmasını küresel ve politik bir naiflik ve bilgisizlik çerçevesinde anlamak yerine, post-modern kapitalist mal varlığı ve fordist prensiplerle çerçevesi çıkarılmış üretim ilişkiler⁶ ve bu ilişkilerin küresel düzendeki rolü üzerinden anlamaya çalışmak daha doğru olacaktır. Yine de bu araştırmanın amacı bu sürecin tarihsel gelişiminin sosyolojik bir analizini yapmak yerine, çok kuvvetli bir toplumsal gelişmişlik göstergesi unsuru olarak, Bilgi İletişim Teknolojileri'nin (BİT) konumunu belirlemektir.

Geçtiğimiz son 10 yıl içerisinde, ulusal boyutta GSMH'nın ve de ekonomik gelişimin, bir toplumsal gelişmişlik göstergesi varsayılmasına ilişkin eleştiriler birikmiş ve gittikçe kuvvetlenmiştir. Son yıllarda ise, uluslar arası bir ekonomi örgütü olan OECD (Organization for Economic Co-Operation and Development) bile kendi başına ekonomik göstergelerin toplumsal gelişmişliği ölçmede yetersiz kaldığı düşüncesinden hareket etmekte ve “Daha İyi Yaşam Endeksi” adı altında yürüttüğü projede; konut, gelir, eğitim, çevre, sağlık, hayat tatmini, iş-hayat dengesi ve kamu yönetimi gibi birçok alana bakmaktadır⁷. İlerleyen kısımlarda, sıklıkla kullanılmış olan benzer ölçümler ve alternatifleri incelenecektir.

Gelişmişlik dendiğinde kasıt edileni tekrar netleştirmekte fayda var. Gelişmişlikten bahsederken içinde ekonomik gelişimi barındırmasına rağmen onunla sınırlı olmayan bir kavramdan bahsettiğimiz gibi aynı zamanda etnosentrizm'den(kültürel merkezîyetçilikten) de arınmış bir kavram dile getirilmeye çalışılıyor⁸.

Kavramsal olarak gelişmişliğin sadece ekonomik gelişmeden ibaret olmadığını ve bunun sadece birçok göstergedeki bir tanesi olarak kullanılması gerektiğini netleştirdik ancak, gelişmişlik dediğimizde tam olarak neden bahsettiğimizi de netleştirmek adına, ayrıştırmamız gereken ikinci kavram etnosentrizm. Kùltürler etnografyasına baktığımızda belki de ilk yüzümüze çarpan gerçek, evrensel sandığımız yapış, oluş ve düşünüşlerin ve de günlük pratiklerin, değerlerin, dil yapısının ve inançların aslında çok da bölgesel ve güncel olabildiği. Yani her kùltürü oluşturan öğelerin neredeyse tamamına yakını insanlık tarihinin belirli bir coğrafyasına ve belirli bir zaman dilimine özgü. Kendi kùltürünün değerlerinin tartışılmaz

---

⁶ ALTHUSSER, L. (1970), *Ideology and Ideological State Apparatuses*.

⁷ OECD, “Better Life Index”, <http://www.oecdbetterlifeindex.org/>

⁸ MERTON, R. K. (1996), On social structure and science, *University of Chicago Press*. s.248.

dođru olduđunu dűşünen-etnosentrik dűşünce yapısından kaçınmanın en kesin yollarından bir tanesinin bu gerçeđi akıldan tutmak olduđunu dűşünüyorum.

Bu alandaki literatűrűn geliřmesinde ۆnemli katkısı olan Franz Boas ve Bronislaw Malinowski, beřeri bilimlerde ve antropolojide diđer toplumlari inceleyen bilim insanlarının ilk olarak kendi kűltűrel çerçevelerinin ve limitasyonlarının farkında olmaları gerektiđini vurgulamıř ve kűltűrel gۆrelilik kavramının literatűrde yer bulmasında ۆnemli rol oynamıřtır⁹.

Stanley Siedner bu konuda řoyale diyor :

Belirli bir kűltűre dođan ve o kűltűrűn deđerlerini ve davranıřlarını benimseyerek bűyűyen insanlar, o kűltűrűn normal olarak kabul edilmesine gۆtűren dűşünce řekilleri geliřtirirler. Bu insanlar farklı deđerleri ve farklı normal davranıřları olan diđer kűltűrleri deneyimler iseler, dođum kűltűrlerindeki anlamların ve davranıřların, bu yeni kűltűrde uygun kalmadıđını gۆrűrler. Ancak insanların kendi dođdukları kűltűre olan alıřkanlıkları dűşűnűlűrse, farklı kűltűrlerdeki farklı davranıřları o kendi bakıř açılarından deđil de, o kűltűrűn kendi insanların bakıř açısından gۆrmeleri zordur¹⁰.

Geliřmiřlik kavramına dۆnersek, hem kűltűrel gۆreliliđin varsayımlarından bađımsız, hem ekonomik geliřimin indirgemeci tavrının dıřında kalan bir sosyo-ekonomik ve kűltűrel sermaye zenginliđinden¹¹ bahsettiđimiz sۆylenebilir.

Ekonomik kapital, anında ve direk olarak paraya çevrilebilir veya malvarlıđı řeklinde resmileřtirilebilir; kűltűrel kapital, sadece bazı kořullar altında paraya çevrilebilir ve eđitimsel kalifikasyonlar/yeterlilikler olarak resmileřtirilebilir; sosyal kapital, baze sosyal gerekliliklerden ('bađlantılardan') oluřmuř olarak paraya çevrilebilir ve űnvan řeklinde resmileřtirilir¹².

---

⁹ SASSEN, S. (2007) *Elements for a Sociology of Globalization [or A Sociology of Globalization; The Sexual Life of Savages in North-Western Melanesia, (2011), Wikipedia, http://en.wikipedia.org/wiki/The_Sexual_Life_of_Savages_in_North-Western_Melanesia; Coming of Age in Samoa, (2012), Wikipedia, http://en.wikipedia.org/wiki/Coming_of_Age_in_Samoa*

¹⁰ SEIDNER, S. (1982), *Ethnicity, Language, and Power from a Psycholinguistic Perspective*. Bruxelles: Centre de recherche sur le pluralinguisme.

¹¹ BOURDIEU, P. (1973), *Cultural Reproduction and Social Reproduction*.

¹² BOURDIEU, P. (1986), *The Forms of Capital*, Handbook of Theory içinde, s.243; and RICHARDSON, J. G., Research for the Sociology of Education, Greenwood Press.

Kültürel Sermaye kavramını BİT üzerinden yorumlayan Michale Emmison ve John Frow konuyla ilgili birçok kritik noktaya değiniyor. Geleneksel gelişim ölçütü olarak sosyo-ekonomik göstergelerin yerine kültürel sermaye kavramının, BİT bağlamında nasıl da önemli bir nedensellik ilişkisi içerisinde olduğu ortaya koyuluyor¹³. Avusturya hanehalkı BİT kullanımını üzerinden yapılan incelemeden yola çıkarak öne sürülen düşünce kültürel sermaye ve BİT arasında önemli analitik bir bağlantı olduğu ve her iki kavramında birbirinin oluşumunda önemli yer oynadığı. “Gelişmişlik” dediğimizden ne kastettiğimizi netleştirdiğimize göre BİT’e ve gelişimi ölçmedeki rolüne geçebiliriz.

Ş4. BİLGİ İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİNİN GELİŞİM İÇİN KULLANIMI

Küresel anlamda toplumsal adaletsizlikten eğitimsizliğe, çevre tahribatından hak eşitsizliğine birçok sorunun güncel olduğu bir ortamda BİT’nin bu hızlı gelişimi ve hayata girişinin, bu teknolojileri benzer sorunları çözümüne nasıl yönlendirilebileceği konusunda birçok kurum ve kişiyi düşündürdüğünü gözlemliyoruz. Bunların başında, bu alandaki genel çabaları kapsayan bir terim olan ICT4D (Information Communication Technologies for Development) -Gelişim için BİT’ye rastlıyoruz¹⁴. ICT4D’nin ne olduğuna dördüncü bölümde daha detaylı olarak değineceğiz.

Netleştirilmesi gereken bir nokta; BİT’nin gelişim için kullanım potansiyelinin yüksek olması, veya bir gelişim ölçütü olarak alınabiliyor olması, BİT’nin kendi başına daha gelişmiş bir toplum yarattığına, veya küresel anlamda gelişimi garantilediğine yorumlanmalıdır. Bunun antitezi olarak karşımıza çıkan kavram Dijital Fakirlik ve daha özelinde ise Dijital Uçurum dediğimiz, teknolojiye ulaşmadaki fırsat eşitsizliğidir¹⁵. BİT kullanımını bir taraftan dijital uçurumu kapatma fırsatı ve ötesinde toplumların bilgi iletişim verimliliğini ve dolayısı ile toplam verimliliğini artırma şansı vermektedir, ancak her şeyden önce, var olan diğer ekonomik, kültürel ve sosyal küresel eşitsizliklerin üzerinden gözlemlenebileceği bir değişkendir. Bunun-

---

¹³ NTEU, (1998), New Media and Borderless Education, *Australian Universities Review*, Number 1, 1998,

¹⁴ *International Conference on Information and Communication Technologies and Development, (2010)*, <http://www.ictd2010.org/>; KERRY M. S. (2003), Information and Communication Technologies, Poverty and Development: Learning from Experience, *World Bank.*; *Building ICT4D capacity in and by African universities*, (2005), <http://ijedict.dec.uwi.edu/viewarticle.php?id=13&layout=html>; *ICT4D : connecting people for a better world; lessons, innovations and perspectives of information and communication technologies in development*, (2004), <http://idl-bnc.idrc.ca/dspace/handle/10625/30549>

¹⁵ MENZIE C. D. & FAIRLIE, R. (2004), The Determinants of the Global Digital Divide: A Cross-Country Analysis of Computer and Internet Penetration, *Economic Growth Center*.

la birlikte, şüphesizdir ki, üçüncü dünya ülkelerinde olduğu kadar ikinci dünya ülkelerinde de BİT'nin toplumsal hayata sokulması için gösterilen çabalar boşuna değildir ve “gelişmişlik” olarak bahsini ettiğimiz süreçte önemli etkiye sahiptir.

Yani diğer bir deyişle BİT; hem kendisi sağladığı bilgi iletişim verimliliği ile “gelişim” fırsatları sunmakta, hem de, küresel bazdaki BİT entegrasyonu o toplumun o zamandaki gelişmişlik seviyesini tahmin etmekte, hatta, gelişim fırsatlarını ve hızın öngörmekte rol oynamaktadır.

Ş5. BİT'İN GÜNLÜK HAYATA NÜFUZU

Günümüzdeki teknolojiyi ve güncel etkilerini incelemeden önce, kültür ve tekniğin birbirinden ayrılamaz kavramlar olduğu gerçeğini kabul etmek gerekir. İnsanlığın ilk ilkel araç ve gereçleri icadından bugüne, kültür, insanlığın birbiri ve çevre ile etkileşiminde kullandığı teknikler ve bu tekniklerin gereçlerini şekillendirmiş, ve karşılığında, bu teknolojiler tarafından yeniden şekillendirilmiştir. Bu anlamda, insanlık tarihinin gelişimi insanlık teknolojilerinin gelişimi üzerinden okunabileceği gibi, teknolojik gelişimler de insanlık tarihi ile birlikte incelendiğinde en iyi şekilde anlaşılacaktır.

Şaşırtıcı olan, kültürel ve bilimsel insanlık mirasımızın, hem zamansal olarak geçmişten öğrendiklerimiz ve üzerine eklediklerimiz, hem de mekansal olarak farklı toplumlarla etkileşim içerisinde geliştirdiklerimiz sonucunda geldiği hayal edilemez noktadır. Günümüzde neredeyse her türlü bilgiye anında erişim sağlayan teknoloji, bu evrim sürecinin ürünü olarak da değerlendirilebilir. Bu anlamda, güncel teknik ve teknolojiye ulaşma fırsatı, küresel ve bölgesel anlamda, kültürel entegrasyon fırsatı ile eş gitmektedir. Teknolojinin bir itici güç olduğu da düşünülürse, BİT'e günlük olarak kolaylıkla ulaşma fırsatına sahip olanların kültürel, entelektüel ve bireysel olarak gelişme olanağı daha fazla iken, bu fırsata sahip olmayanlarda bu denli hızlı ilerleyen ‘bilgi çağı’na adapte olma şansı azalmaktadır. Bu konudan ilerleyen kısımlarda dijital uçurum başlığı altında tekrar bahsedeceğiz¹⁶.

Bilgi İletişim Teknolojileri denildiğinde, sadece bu teknolojilerin teknik olarak mümkün kıldıkları değil, sosyal, ekonomik, kültürel, hukuki ve psikolojik etkileri bir bütün

---

¹⁶ HUSING, T. (2002), The Digital Divide Index – A Measure of Social Inequalities in the Adoption Of ICT.

olarak elen alınmalıdır. BİT'in toplumsal etkilerine ve mümkün kıldıklarına ilişkin çokça inceleme ve değerli kaynak bulunabilir.¹⁷¹⁸ Tekrarlamak gerekirse bu araştırmadaki öncelik, BİT'nin olası faydaları değil, bir toplumsal gelişmişlik göstergesi olarak tek başına—veya diğer göstergeler ile birlikte—yeterli olup olmadığıdır.

Öte yandan, Bilgi Toplumu” kavramı üzerinden düşünürsek, günümüzde, neredeyse her tür bilginin üretildiği, üretilmese de paylaşıldığı veya tüketildiği “dijital alan” olarak BİT'lerini görüyoruz. Geleceğe yönelik bir tahmin yaptığımız takdirde, gittikçe daha dijitalleşen bir dünyada yaşadığımızı söylemek mümkün. Yani önümüzdeki 20-30 yıl içerisinde öngörülen değişiklikler arasında web 4.0'ın hayatımıza girmesi, ve sanal gerçekliğin artık tam olarak yaratılabilmesi, öngörülenler arasında. Bu anlamda da, ülkelerin hanehalkı BİT kullanımları, ülkenin BİT'lerine ne kadar adapte olabildiğinin ve dolayısıyla önümüzdeki 30+ yılda dünyadaki bilgi paylaşımına ne uzaklıkta ve insanlığın teknolojik evriminde hangi noktada olduğunun da bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Ş6. GELİŞMİŞLİK KLASİK OLARAK NASIL ÖLÇÜLEGELMİŞTİR – ALTERNATİFLERİ NELERDİR?

Gelişmişlik dediğimiz kavramın veya “gelişme” hedefinin kökleri insanlığın antik geçmişine kadar dayandırılabilse de gelişmişliğin empirik ölçümlenmesi ve ulusal boyutta, politika belirlemede kullanılması, tarihsel skalada düşünüldüğünde nispeten çok yeni bir olgu. Bir taraftan bilimsel araştırma ve veri toplama yöntemlerinin olgunlaşması, öte yandan, küresel anlamda istatistiksel veri toplanabilmesi için gerekli koşulların oluşması ancak geçtiğimiz son yüzyıldır mümkün. GSMH'ye ilişkin güvenilir veriler ise ancak 50 yıl geriye kadar gidiyor¹⁹.

Doğal olarak, geçtiğimiz son 10 yıl içerisinde, hem ekonomik gelişimin, toplumların mutluluğu ve genel olarak gelişmişliğini ölçmekte ne kadar yetersiz kaldığı hem de

---

¹⁷ GIGLER, B. (2004), Including the Excluded- Can ICTs empower poor communities? Towards an alternative evaluation framework based on the capability approach, *Paper for 4th International Conference on the Capability Approach.*; Infodev Paper, (2006), Improving health, connecting people: the role of ICTs in the health sector of developing countries.; BSR, (2008), The Contribution the ICT Industry Can Make to Sustainable Development

¹⁸ICT4D-http://en.wikipedia.org/wiki/Information_and_communication_technologies_for_development.

¹⁹ International Monetary Fund (IMF), World Economic Outlook (WEO) Database, 20 September 2011 Edition, Gross Domestic Product per capita, current prices, U.S. dollars.

GSMH'nin yeterli bir ekonomik gelişmişlik göstergesi olmadığı gittikçe daha açık olarak anlaşılıyor²⁰. Bu noktadan hareketle geçtiğimiz son 10 yıl ve özellikle 2005 sonrası klasik ekonomik göstergelerin yetersizliği tartışmalarına ve gelişmişliğin ölçümüne alternatif yaklaşımların gündeme geldiği bir ortama sahne oldu.

Gelişmişlik ölçümünde, GSMH ölçümünün kılığını aşmak adını önerilen alternatiflerden birçoğuna değinelim. İlk göze çarpanlardan biri olan Sürdürülebilir Ekonomik Varlık Endeksi, (Index of Sustainable Economic Welfare) GSMH'deki benzeri tüm harcamaları toplayarak bir değer elde etmek yerine gelir dağılımı ve kirlilik gibi diğer sürdürülemez maliyetleri hesaplama ile bir değer elde ediyor²¹. Bu ölçümde savunma harcamaları, doğal sermayenin tüketilmesi ve çevreye verilen zararlar eksi olarak kabul ediliyor. İkinci göze çarpan alternatif, Butan, Güney Asya'dan. Gayrisafi Milli Mutluluk ölçümü (Gross National Happiness) daha bütünsel ve psikolojik faktörlere de önem veren bir biçimde hayat kalitesini ölçmeyi hedefliyor²². Bir araya gelerek GMM'yi oluşturan 7 başlık: Ekonomik, Çevresel, Fiziksel, Ruhsal, İş ortamına ilişkin, sosyal ve politik değişkenler. Üçüncü alternatif, Mutlu Gezegen Endeksi (Happy Planet Index) New Economics Foundation tarafından 2006 yılında öne sürüldü. Bu endeks, daha klasikleşmiş ekonomik gelişim temelli endeksleri, "insanların hedefi daha zengin olmak değil, daha sağlıklı ve daha mutlu olmaktır,²³" diyerek sorguluyor. İkinci vurgusunu ise bu hedeflere ulaşmanın, sürdürülebilir çevre duyarlılığı ile ilintili olduğunu dile getiriyor²⁴. Mutlu Gezegen Endeksi 2009 sonuçlarına göre en mutlu ülkelerin başında Costa Rica, Dominik Cumhuriyeti ve Jamaika gelirken Türkiye, Hong Kong'tan hemen önce 83. Sırada yer alıyor. Dördüncü bir alternatif, OECD ülkeleri-"Daha İyi Hayat Endeksi". İlk olarak 2011 Mayıs ayında yayımlanan bu endeks konut, gelir, eğitim, çevre, sağlık, hayat tatmini, iş-hayat dengesi ve kamu yönetimi gibi birçok alana bakmaktadır²⁵. OECD Daha İyi Hayat Endeksi'nin en önemli artı değerlerinden biri gelişmişlik ölçütlerine ilişkin güvenilir bir referans noktası oluşturmasıdır. İyi bir hayatı oluşturan değerlerin neler olduğunun anlaşıl-

---

²⁰ INSEE, (2008), Survey Of Existing Approaches To Measuring Socio-Economic Progress.

²¹ DALY, H. & COBB, J., (1989), For the Common Good, *Beacon Press*.

²² The Centre for Bhutan Studies, *Gross National Happiness*. <http://www.iim-edu.org/grossnationalhappiness>

²³ AMARTYA, s. (1999), Development as Freedom, *Oxford University Press*.

²⁴ PAUL, H. & AMORY, L. & HUNTER, H. (1999), Natural Capitalism, *New York: Little Brown & Co.*

²⁵ OECD, "Better Life Index", <http://www.oecdbetterlifeindex.org/>

masına ve ölçülenmesine ilişkin global çapta bir araştırma yapılıyor olması umut vericidir. Bu endeks, alışılmış, “klasikleşmiş” olarak tabir edebileceğimiz hane geliri gibi değişkenlere bakmanın ötesine geçebilmiştir. Örnek vermek gerekirse çalışanların ev-iş arası yolculuk mesafeleri ve mutluluklarında sosyal ilişkilerin gibi konular da araştırmaya dahil edilmiştir²⁶. Bu alandaki benzeri gelişmelerin, hem ulusal hem küresel politikalar belirleme konusundaki olası olumlu etkisi ve desteklenmesi gerektiği unutulmamalıdır.

Öte yandan, bahsi edilen alternatif ölçümlerin karşısında, daha popüler ve ana akım kabul edilebilecek bir endeks ise İnsani Gelişmişlik Endeksi (Human Development Index). Bu istatistiksel veri derlemesi, ülkeleri insan gelişmişliğine göre “yüksek insan gelişimi” veya “düşük insan gelişimi” şeklinde kategorilere ayırıyor. Ölçümünde ortalama yaşam süresi, yetişkin okuma-yazma bilinirlik oranı ve GSMH kullanılıyor²⁷. Temeliyle, salt GSMH ölçümüne çok da fazla katkı sağlamaması ve oluşturduğu sınıflandırmanın yanlış anlaşılmalara yol açabileceği düşünceleriyle, sık referans gösterilmekle birlikte sık da eleştirilen endekslerden biri olarak dikkat çekiyor.

Çok net anlaşıldığı üzere, gelişmişliğin ölçülmesi alanı büyük bir değişime ve küresel anlamda hareketliliğe sahne oluyor, bir yandan ekonomik gelişimi baş tacı eden teoriler çürütülürken, diğer taraftan alternatif teorik çerçeveler oluşturuluyor ve onlar da evrilerek gelişiyorlar. Bu evrimin belki de geldiği en son noktayı temsil eden ölçümlerden biri olarak karşımıza Bilgi iletişim Teknolojileri Gelişim Endeksi (IDI- ICT Development Index) çıkıyor. Uluslararası Telekomünikasyon Derneği’nce “Bilgi toplumunun ölçülmesi” başlığıyla yayınlanan makale IDI’nın ülkelerin bilgi toplumu olma yolundaki gelişimini BİT erişimi ve kullanma becerisi de dahil olmak üzere 11 faktörde incleyerek 152 ülkede BİT kullanımı’nın gelişmişlik göstergesi olarak kullanılabileceğini destekler nitelikte kuvvetli sonuçlara erişiminde²⁸.

Özünde savunduğu düşüncelerden biri, BİT gelişim indeksinin, sadece bir toplumun ne kadar BİT kullandığını değil, bağlantılı olduğu ekonomik, kültürel ve sosyolojik kurum ve

---

²⁶OECD launches new report on measuring well-being, http://www.oecd.org/document/39/0,3746,en_21571361_44315115_48858599_1_1_1_1,00.html

²⁷ United Nations Development Programme (1999), Human Development Report, *Oxford University Press*.

²⁸ International Telecommunication Union (ITU), *Measuring the Information Society*, (2011), ITU Press.

kavramlarla aslında çok daha fazlasını ölçtüğü ve nihayetinde, toplumsal gelişim ölçümünde kendi başına bile sağlıklı yoruma açık olan bir karşılaştırmalı değer çıkardığı. Aynı konudan, farklı bir bağlamda, Dünya Bilişim Toplumu Zirvesinde (World Summit on Information Society –WSIS) bahsediliyor. 2011 Mayıs ayında gerçekleşen zirvedeki dikkat çekici sunumlardan biri olan “BİT Gelişimi Ölçümündeki İlerlemeler” adlı rapor Susan Teltscher tarafından sunuldu²⁹. BİT gelişim ölçümünün önemlerinin yanı sıra, ölçümlemedeki zorluklara ilişkin tartışılan diğer konular da ilgili kaynaktan takip edilebilir.

Gelişmişliği kavramsallaştırdıktan ve BİT gelişiminin ölçümünün olası etkileri tartıştıktan sonra şimdi de konu üzerindeki diğer verileri yakından incelemekte yarar var.

---

²⁹ TELTSCHER, S. (2011), Progress in Measuring ICT for Development, *ITU Press*.

İKİNCİ BÖLÜM

GELİŞMİŞLİK GÖSTERGESİ OLARAK BİT

Ş1. ARAŞTIRMA VERİLERİ

Araştırma kaynak olarak ikinci el verilere dayanmaktadır. Hanehalkı BİT erişimi gibi bir verinin en sağlıklı ulus bazında değerlendirilebileceği dikkate alındığında, düşük örneklem büyüklüğündeki yerel araştırmalardansa konudaki TÜİK verilerinin kullanılmasının gerekliliği ortaya çıkmaktadır. TÜİK verilerine ek olarak, Avrupa Genelinde veri toplayan EuroStat ve ITU (International Telecommunications Union)-Avrupa Birliği bünyesinde Bilgi İletişim Teknolojileri Derneği verileri de benzer güvenilirlikte ve BİT kullanımının sosyal boyutlarına ilişkin çıkarım yapmak için gerekli büyüklüktedir. Öte yandan, BİT’lerin ulusal ve küresel bazda kullanımına ilişkin önemli boyutta bir veri tabanı oluşmaktayken, bu verileri kullanılarak yapılan çalışmaların sınırlı kalması ise şaşırtıcıdır. ITU’nun 2011 yılında yayınladığı “Measuring the Information Society”-“Bilgi toplumunun ölçümü” konu ile ilgili yapılmış en güncel ve en geniş kapsamlı çalışmalardan biridir. Michale Emmison ve John Frow’un Avusturya üzerinde yaptığı benzer bir çalışması da bulunmaktadır ancak bu alan henüz araştırılmaya çok açıktır ve yorumlanmaya açık çok veri olduğu bir gerçektir. Türkiye bazında baktığımızda ise, Hanehalkı BİT erişimi verilerinin herhangi bir sosyolojik incelemesine rastlayamamaktayız.

Tüm gerekçeler dikkate alındığında, bu alanda bir eksik olduğu ortaya çıkmaktadır ve bu araştırma, bu eksikliği mevcut BİT kullanım verileri üzerinden belirli bir ölçüde gidermeyi hedefler.

Ş2. NEDEN BİT KULLANIMI BİR GELİŞMİŞLİK ENDEKSİ OLABİLİR?

İnsan olarak bu dünyadaki en büyük izi, kendi çevremizi değiştirme kapasitemizle yarattık. Bizi pasif konuklar olmaktan, kendi yaşadığı dünyayı şekillendiren aktif canlılar şeklinde yaşamaya iten şey, “teknik”, veya “teknoloji” her yeni bir yüzyılı devirdiğimizde hayatların yaşanış şekillerini birebir değiştirme gücüne ve potansiyeline sahip. İçinde yaşadığımız yüzyıla geldiğimizde, bu yüzyıla damgasına vuran teknolojinin, Bilgi ve İletişim Teknolojileri, olduğunu görüyoruz. Ancak, bu teknolojileri tarihsel olarak farklı yapan ve insanlık üz-

erindeki etkisini açıklayan önemli bir nokta var: Bu teknolojiler birbirlerinden bağımsız ve tekil bir yapıda değil, birbirlerini tamamlar ve bütünsel bir yapıdadırlar²⁰. Yüzyıl'daki çok önemli iki keşfe, örneğin telgraf ile kamera'nın icadına baktığımızda, bu iki teknolojinin birbirlerinden bağımsız olduklarını görebiliyoruz. Günümüzde ise BİT'ler, ulaşım, eğitim, haberleşme, eğlence, iş hayatı ve diğer tüm alanlara hitap eden bütünsel bir yaşayış şeklini kapsar halde Bu sebeple, BİT'lerin insanoğlunun gelecek nesillerindeki yaşayış şekillendireceğine şüphe yok. Bu bağlamda da, Bilgi ve İletişimi sağlayan teknolojilere erişme potansiyeli, hem bireysel hem de toplumsal olarak bir gelişmişlik gelişme potansiyeli göstergesi olarak düşünülebilir.

Bilgi İletişim Teknolojilerinin gelişmişlik endeksi olarak kullanımını geçerli kılan birçok nokta savunulabilir ancak temel olarak en başta şu noktalara değinmek gerekiyor.

BİT ürünleri çoğunlukla maliyeti yüksek, pahalı ürünler. Yeni teknolojiler geliştikçe, daha eski olanların fiyatlarında ciddi düşüşler yaşanıyor ve kitlesel olarak alınabilir hale geliyorlar küresel boyutta birçok toplum için henüz alım gücünün altında kalıyor. Gelecek yıllarda temel BİT sistemlerine ulaşımın daha ucuzlaşacağını ve daha kitleselleşeceğini söylemek mümkün³⁰. Ancak bu teknolojilere bir hane halkının bütçe ayırabilmesi için belirli öncelikleri tamamlamış olması gerekiyor. Bu sebeple ekonomik gelişmişlik ile BİT ulaşımı, hem hane olarak düşünüldüğünde, hem de bir ulus ekonomisi olarak düşünüldüğünde bağlantılı. Dolayısıyla BİT ulaşımı ekonomik gelişimin dolaylı bir ölçütü olarak düşünülebilir. Türkiye genelinde internet erişimi olmaması sebeplerine baktığımızda en başta maliyetin yüksek olmasını görüyoruz.

---

³⁰ *ICT services getting cheaper worldwide*, (2011), <http://newsbytes.ph/2011/05/16/ict-services-getting-more-affordable-worldwide/>

Tablo – 1: Evden İnternet erişim imkanı olmayan hane oranı ve nedenleri

(%)	Türkiye
Fiyatlar yüksek olduğundan bilgisayar vb. cihaz alamıyor	31
Hanede kimsenin İnternet kullanmasına gerek olmuyor (içerik faydasız, zararlı veya ilginç değil vb.)	26,3
İnternet hakkında hiçbir fikri yok	22,4
İnternete bağlantı ücretinin yüksek olması (ADSL, çevirmeli bağlantı, abonelik vb. ücretleri)	18,9
Kullanmayı yeterince bilmiyor	14,6
İnterneti başka yerde kullandığından (iş, okul, internet kafe, vb.)	13,4
Diğer	5
Gizlilik ya da güvenlik sebebiyle kullanılmıyor	1,7
Bulunulan bölgede genişbant bağlantı imkanı bulunmuyor	1
Kullanmak için fiziksel engeli bulunuyor	0,3
Evden İnternete erişim imkanı olmayan hane oranı	54,9

Daha makro-ekonomik bir bakış açısı benimserseniz dikkat çeken boyut ise, modern finans sistemimizin dijitalize olduğu. Hem küresel dünya devi şirketler hem de küçük işletmeciler açısından bakıldığında internet ve bilgi iletişim teknolojileri kullanımı ekonomik başarıları için artık bir 'şart' haline gelmiş durumda. Şu andaki en güncel 2009 TUIK verilerine göre 50'den fazla çalışana sahip girişimlerin neredeyse tamamı (%97'si) internet erişimine sahip iken, 50'den fazla çalışana sahip şirketler genelinde kendi internet sitesine veya anasay-

fasına sahip olan girişimlerin oranı ise yine 2009 verilerine göre %77'de³¹. 2012 itibariyle bu oranın çok daha yüksek olduğu ve artmaya devam edeceği tahmin edilebilir.

Gelişim, ne bireysel veya hane boyutunda, ne de ulusal boyutta, ekonomik gelişim ile eş anlamlı değildir³². Genel anlamıyla “gelişim” içinde ekonomik olduğu kadar gerekli kültürel sermayeyi de taşımaktadır. Bilgi İletişim Teknolojileri günlük hayatı değiştirme şekilleriyle artık ekonomik olduğu kadar kültürel sermayenin de paylaşıldığı ve büyüdüğü alanı tanımlıyor haldedir. Bu noktayı daha net anlamak için günümüzün popüler sosyal medya ve paylaşım platformlarına bakmak yeterli. Hatta öyle bir noktadayız ki, kaba anlamıyla “sosyal medya” kavramı ile “dijital sosyal medya” iç içe geçmiş ve neredeyse birbirlerini tanımlar noktadalar. Yani özetle, toplumsal kültürel sermayeye³³ erişimin yolunun dahi BİT sahipliğinden geçtiğini ve bu trendin artarak devam edeceğini söylemek mümkün. BİT entegrasyonu sadece daha sosyal bir dünyayı deneyimlemeyi değil, aynı zamanda daha hızlı ve daha sağlıklı bilgi almayı mümkün kılıyor. TÜİK'e ait 2011 internet kullanım amaçları verilerine baktığımızda bu düşüncenin desteklendiğini görüyoruz. Dergi, gazete ve haber okuma, sosyal gruplara dahil olma, sağlık ve eğitim ile ilgili bilgi alma ve eğitilme, satın alma süreçlerinde daha bilinçli karar verebilme, toplumsal ve siyasal konularda görüş paylaşma gibi unsurların çok yüksek oranlara ulaştığını görebiliyoruz. Tüm bu faktörler, bir toplumdaki yüksek BİT entegrasyonunun o toplumun sosyo-ekonomik ve kültürel sermaye bazında ne kadar büyük fark yaratabileceğini net olarak gösteriyor.

Tablo – 2: Son üç ay* içinde İnternet kullanan bireylerin** İnterneti kişisel kullanma amaçları

³¹ Türkiye İstatistik Kurumu, http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=60&ust_id=2

³² MİCHAEL, T. & SMITH, S. (2006), *Economic Development*, 9th ed, Addison-Wesley series in economics

³³ BOURDIEU, P. & PASSERON, J. C. (1990), *Reproduction in Education, Society and Culture*, Sage Publications Inc.

(%)	Türkiye
İnternet üzerindeki sosyal gruplara (facebook, twitter) katılma	50,5
Çevrimiçi haber, gazete ya da dergi okuma, haber indirme	72,7
Düzenli olarak bilgi almak için haber servis ya da ürünlerine abone olma	13,5
Sağlıkla ilgili bilgi arama (yaralanma, hastalık, beslenme, vb.)	54,1
Okul, üniversite, mesleki kurslar ile ilgili bilgi arama	36,1
Mal ve hizmetler hakkında bilgi arama (satın almayı kapsamıyor)	46,6
Yazılım indirme (oyun yazılımları hariç)	14,1
Web siteleri aracılığıyla (Blog siteleri, facebook, twitter) toplumsal veya siyasal konular ile ilgili görüşleri okuma veya paylaşma	50,8
Toplumsal veya siyasal bir konuda online bir oylamaya katılma	10,8
Herhangi bir konuda çevrimiçi eğitim alma (yabancı dil, bilgisayar vb.)	5,4
Herhangi bir konu ile ilgili bilgi almak için Wikipedia, On-line ansiklopedi, ekşi sözlük vb. kullanma	25,4
İş arama ya da iş başvurusu yapma	10,8
Profesyonel bir gruba katılma	2,5
Seyahat ve konaklama ile ilgili hizmetleri kullanma (otel rezervasyon, bilet satış, vb.)	17,7
Mal veya hizmet satışı (iş ile ilgili olmayan, açık artırma ile satış, vb.)	7,2
İnternet üzerinden telefonla görüşme (VoIP) / video görüşmesi (webcam ile)	20,6
İnternet bankacılığı	15,8
* Ocak-Mart 2011	
** 16-74 yaş	

En önemlisi, BİT kullanımı aynı zamanda bir ülkenin ve bireysel boyutta kişilerin, global bilgi ağına ve dünyadaki bilgiye ne kadar açık olduğunun en büyük belirleyicisi. Geleceğe yönelik bir canlandırma yaptığımız takdirde, gittikçe daha dijitalleşen bir dünyada yaşadığımızı söylemek mümkün. Yakın gelecekte web 4.0'ın hayatımıza girmesi³⁴, ve sanal gerçekliğin artık tam olarak yaratılabilmesi, öngörülenler arasında. Bu yüzden ülkelerin hane halkı BİT kullanımları, ülkenin BİT'e ne kadar adapte olabildiğinin ve dolayısıyla önümüzdeki 30 ve fazlası yılda dünya bilgi paylaşımına ne uzaklıkta olduğunun da bir göstergesi olarak düşünülebilir.

“Bilgi Toplumu” kavramı üzerinden düşünürsek, günümüzde, neredeyse her tür bilginin üretildiği, üretilmese de paylaşıldığı veya tüketildiği “dijital alan” olarak BİT’yi görüyoruz. Bu anlamda, bilgi toplumuna entegrasyon ile hane halkı BİT kullanımlarının ne kadar yakından bağlantılı olduğu net anlaşılıyor.

Bilgi iletişim Teknolojilerine ulaşım potansiyeli kendi başına bir gelişmişlik göstergesi olarak kullanılabileceği gibi, ele alınan ülke veya hanenin, gelecekte ne hızla gelişmeye devam edeceğini, ekonomik ve kültürel sermayeden ne gibi bir pay alacağını ve gelecek teknolojilere ne hızla adapte olacağını öngören bir faktör olarak da kullanılabilir.

Maria Garrido tarafından yapılan, BİT üzerinden yapılan gelişim programlarının bulgularını paylaşan “*A comparative analysis of ICT for Developmental Evaluation Frameworks*” araştırmasında bahsedildiği üzere, “Bulgular kanıtlamaktadır ki, BİT’lerin sosyoekonomik değişim üzerinde yarattığı etkileri anlamak adına giderek artan bir merak bulunmaktadır”³⁵. Garrido’nun bulguları, akademi, dernekler, uluslar arası araştırma enstitüleri, gelişim organizasyonları ve sahadaki uygulamacıların çabaların parça parça gelecek yatırımları yön verecek bir bilgi birikimi oluşturduğunu göstermektedir. Öncelikle e-devlet, e-egitim, BİT ve Sivil Toplum, KOBİ girişimleri ve e-sağlık alanlarındaki değişimin boyutları vurgulanmaktadır.

---

³⁴ JOHN, S. (2003), *The Conversational Interface*.

³⁵ MARIA G. (2004), *A Comparative Analysis of ICT For Development Evaluation Frameworks*, Center for Internet Studies.

§3. EĞİTİM SEVİYESİ VE BİT KULLANIMI

Bir gelişmişlik göstergesi olarak eğitimi alarak tabloları incelediğimizde, eğitim düzeyindeki artış ile BİT kullanımı arasında, doğrusal bir orantı olduğunu görüyoruz.

Tablo – 3: Son üç ay içinde bireylerin eğitim durumuna göre bilgisayar ve İnternet kullanım oranları

	Bir okul bitirmede				İlkokul		İlköğretim/Ortaokul ve dengi			
	Yıl	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
İnternet	2004	0,7	0,5	0,2	1,3	1,1	0,2	17,6	14,0	3,6
	2005	-	1,0	0,2	-	3,1	0,3	-	18,3	9,8
	2007	0,8	2,6	0,2	6,4	9,0	3,9	31,3	36,4	23,3

2008	2,1	6,5	0,8	9,8	14,0	5,9	41,1	45,2	35,6
2009	2,1	5,6	1,1	11,1	14,5	7,7	52,4	58,6	43,5
2010	2,8	8,7	1,1	14,0	18,7	9,6	54,0	59,7	46,2
2011	2,8	6,8	1,6	15,7	20,0	11,5	57,7	63,8	49,7
		Lise ve dengi			Yüksekokul, fakülte ve daha üstü				
	Yıl	Toplam	Erkek	Kadı	Toplam	Erkek	Kad		
				n			ın		
İnternet	2004	29,8	21,6	8,3	60,1	37,4	22,6		
	2005	-	36,5	27,1	-	65,7	57,9		
	2007	59,8	66,8	49,1	82,7	83,9	80,7		
	2008	64,4	69,7	57,0	86,6	87,6	85,1		
	2009	70,6	76,0	62,4	87,7	89,0	85,8		
	2010	69,9	72,1	66,6	89,6	90,1	88,8		
	2011	73,3	75,6	70,2	91,0	91,5	90,3		

Düşük eğitim seviyesi, BİT ulaşımı ve onları kullanımını zorlaştırdığı gibi, BİT'nin eğitimde kullanılması da yine eğitim verimliliğini arttıran faktörlerin başında geliyor. Daha öncede bahsedildiği gibi, BİT hem gelişmişliği anlamakta ve ölçmekte yardımcı olan bir faktör hem de kullanımı gelişme potansiyelini belirliyor. Verilere baktığımızda ilkokulu bitirmemiş olanların, 2011 yılı itibariyle ortalama internet kullanım oranları %2,8. Bu oran erkeklerde %6,8 iken kadınlarda %1,6. Yine eğitim seviyesi düştükçe, kadın erkek arasındaki oranların keskin biçimde açıldığını görmek mümkün. Öte yandan, üniversite eğitimi almış kitleye baktığımızda, 2011 yılı itibariyle toplamda %91 internet erişim oranı görüyoruz. Bu oran erkeklerde yüzde %91,5 iken, kadınlarda %90,3. Yine buradan, eğitim seviyesindeki artışın kadın ve erkeklerin internete erişim oranlarındaki makası daralttığını görebiliyoruz. Eğitim seviyesindeki artış, BİT kullanımını direkt olarak etkiliyor. Ancak burada temkinli olmakta yarar var çünkü eğitim seviyesindeki düşüklük bu teknolojilere ulaşımı düşürüyor olabileceği gibi, bu teknolojilere ulaşım imkansızlığına sebep olan ortak faktörler temel eğitime ulaşımı da etkiliyor olabilir. Ancak her halükarda eğitim seviyesi ve BİT'leri ulaşımı arasında çok kuvvetli bir bağıntı olduğu gayet net. Yine buradan hareketle, BİT'lerinin hem ekonomik, hem de eğitim anlamında ne kadar kuvvetli ve etkin tahminlerde bulunmaya yarayabilecek bir sosyolojik değişken olduğunu görüyoruz.

Ş4. YAŞ VE İNTERNET ERİŞİMİ: DEĞİŞEN ÇAĞ: DİJİTAL YERLİLER VE DİJİTAL GÖÇMENLER

Bilgi İletişim Teknolojilerini incelediğimizde gözümüze çarpan en büyük değişkenlerden bir tanesi yaş. İçinde bulunduğumuz modern çağ karakteristik olarak değişimi, ve

değişimin hızını arttırmayı merkezine yerleştiriyor. Öte yandan, dijital teknoloji, 20. Yüzyılın popüler analog teknolojilerinden farklı olarak, kendine özgü bir etkileşim, kendine özgü bir mantık ve hissiyat gerektiriyor. Bu teknolojilerin sonradan öğrenilememesi gibi bir engel yok. Ancak kitlesel olarak baktığımızda, bu dijital çağın içine doğanların, yani “dijital yerlilerin” bu teknolojileri kullanım alışkanlıkları ile, “dijital göçmenlerin” yani analog teknolojiye aşina ancak dijital teknolojiyi erken tanımış olmayanların kullanım alışkanlıkları arasında kayda değer farklar görüyoruz. Yaş grubuna göre bilgisayar ve internet kullanımı oranlarına bakarsak, 2010 yılında, 16-24 yaş arasında toplam internet kullanım yüzdesi olarak 62,9 görüyoruz. Aynı veriye 25-34 yaş aralığı için baktığımızda bu oranın 50,6’ya, 35-44 yaş aralığı için 34,7’ye, 55-64 yaş aralığı için ise yüzde 7,8’e düştüğünü görüyoruz. Yine kadın erkek oranları üzerinden bakacak olursak, 55-64 yaş aralığında erkek kullanım oranları 12,6 iken kadınlarda bu oran 3,2 yani 4’e 1 fark görüyoruz. 16-24 yaş aralığında ise erkeklerde bu oran 76,6 iken kadınlarda 49,9; 3’e 2 bir oran, yani, yeni jenerasyonda BİT’lere ulaşımında kadın erkek arasındaki farkın daha az olduğunu görüyoruz. Dikkate alınması gereken bir çok değişken olduğu düşünülürse buradan kesin bir sonuç çıkartılmaması daha doğru olacaktır ancak bu rakamların öngördüğü kadarıyla, yeni jenerasyondaki cinsiyet fırsat eşitliğinin daha adaletli olma yolunda ilerlediği fikri, temkinli de olsa ileri sürülebilir.

§5. GSMH VE İNTERNET ERİŞİMİ

Ekonomik gelişim ile gerçek anlamıyla toplumsal gelişimin eş anlamlı olmadığını akılda tutmak koşuluyla, Gayri Safi Milli Hasıla, halihazırda bir gelişmişlik ölçütü olarak kullanılan verilerin başında geliyor. Yani, GSMH’sı daha yüksek ülkelerin bazı standartlarının daha yüksek olduğunu, bireylerin iş tatmini, sosyal güvenlik gibi konularda daha mutlu olduklarını söylemek mümkün³⁶.

İlk olarak Avrupa Birliği istatistik verileri kaynağı olan EuroStat tarafından sağlanan Avrupa GSMH haritasına bakalım.

Harita – 1: GSMH - 2010³⁷

³⁶OECD, “Better Life Index”, <http://www.oecdbetterlifeindex.org/>

³⁷ Eurostat, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/guip/themeAction.do>

Haritaya bakarak Avrupa Kıtası ve Türkiye için ekonomik gelişimi, GSMH'nin sınırlı olarak temsil ettiği derecede görmek mümkün. Şimdi bir de aynı coğrafyada hanehalkı BİT ulaşımı değerlerine bakalım.

Harita – 2: Hanelerde İnternet Erişimi - 2011³⁸

İlk bakışta göze çarpacağı üzere, arada büyük bir eşleşme görüyoruz. GSMH'nin nispeten yüksek olduğu alanlarda BİT sahipliği artarken, GSMH'nin düşük olduğu alanlarda ise BİT sahipliği azalıyor. Bu anlamda BİT sahipliği ölçümünün GSMH ile belirli bir korelasyona

³⁸Eurostat, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/guip/mapAction.do?mapMode=dynamic&indicator=tsiir040#tsiir040>

sahip olduğu, ve bu noktadan hareketle diğer ölçeklerle birlikte alındığında, ölçüm yapılan ünitenin ekonomik gelişmişliğine ilişkin de bir çıkarım yapılabileceği netleşiyor. BİT sahipliği diğer değişkenlere ek olarak için de geçerli ve tutarlı bir ekonomik gösterge barındırması ile bu anlamda çok değerli bir veri olarak kendini ortaya koyuyor.

Ş6. CİNSİYET VE İNTERNET ERİŞİMİ

Cinsiyet sosyolojisi üzerinden yaklaştığımızda, kadınların topluma entegrasyonlarının en önde gelen göstergelerinden biri olarak iş hayatına ne kadar katıldıklarına, gelir aralıklarına ve eğitim seviyelerine bakılıyor. Alternatif şekilde, BİT kullanımları bahsedilen sebeplerden dolayı benzer bir veri olarak ele alınabilir. 2003 yılında Cenevre’de Bilgi Toplumu üzerine yapılan Dünya Zirvesi WSIS, BİT’leri kadınların toplumsal olarak güçlenmesinde en önemli araçların başında olarak nitelendirdi.³⁹

Türkiye için 2004-2011 yılları arası internet ve bilgisayar kullanım verilerine baktığımızda, kadın ve erkeğin internet kullanımını arasında bir açıklık olduğunu görüyoruz. Erkekler kadınlardan daha çok internete erişiyorlar. Yıllara göre baktığımızda, günümüze yaklaştıkça kadın erkek arasındaki BİT erişim farkının kapandığını görüyoruz.

Tablo – 4: En son kullanım zamanına göre bireylerin* bilgisayar ve İnternet kullanım oranları (%)

		Bilgisayar				İnternet		
		Yıl	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
Bilgisayar ve İnternet kullananlar	Türkiye	2004	23,6	15,4	8,2	18,8	12,7	6,1
		2005	22,9	14,9	8,0	17,6	11,9	5,6
		2006	-	-	-	-	-	-
		2007	33,4	42,7	23,7	30,1	39,2	20,7
		2008	38,0	47,8	28,5	35,9	45,4	26,6
		2009	40,1	50,5	30,0	38,1	48,6	28,0

³⁹ NANCY H. J. & SOPHIA, H., (2008), Women and Gender in ICT Statistics and Indicators for Development, *The MIT Press*.

	2010	43,2	53,4	33,2	41,6	51,8	31,7
	2011	46,4	56,1	36,9	45,0	54,9	35,3
Kent	2004	-	-	-	-	-	-
	2005	29,6	18,89	10,7	23,07	15,36	7,7
	2006	-	-	-	-	-	-
	2007	40,1	50,6	29,1	36,6	46,9	25,9
	2008	45,2	55,8	34,9	43,1	53,5	33,1
	2009	47,7	58,5	37,0	45,5	56,5	34,6
	2010	50,6	61,3	40,3	49,2	59,8	39,0
	2011	54,7	64,6	45,0	53,2	63,2	43,4
Kır	2004	-	-	-	-	-	-
	2005	11,7	8,2	3,4	8,2	6,1	2,0
	2006	-	-	-	-	-	-
	2007	17,8	24,1	11,5	15,2	21,3	9,0
	2008	20,6	28,4	13,1	18,3	26,0	10,9
	2009	22,2	30,9	14,1	20,7	29,1	12,9
	2010	25,6	34,9	16,6	23,7	33,1	14,6
	2011	26,9	36,2	17,8	25,7	35,3	16,4
*16-74 yaş -							
*16-74 age group							
Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması Sonuçları, 2004-2011							

Tabloda da gösterildiği gibi, internete ulaşım yüzdesi 2005 yılında kent için erkeklerde %15,4, kadınlarda %7,7 iken, yani arada 2'ye 1 bir oran var iken, 2010 yılında erkeklerde %59,8 kadınlarda ise %39,0 görüyoruz. 2011'de ise erkekler için %63,2, kadınlarda %43,3 ile artış gözlemliyoruz. Yani oransal anlamda kadın erkek kullanım farkı gittikçe azalıyor. Kırsal alana baktığımızda ise 2005 yılında kadın erkek internet ulaşımında 3'e 1 bir oran görürken bu oranın 2010 ve 2011 yılında hala 2'ye 1'in üzerinde bir farkta kaldığını görüyoruz. Yani

özetle kadın erkek eşitliğinin kentsel alanda, kırsala göre daha yaygın benimsendiğini ve en azından BİT alanında gündelik pratiklere girdiğini söyleyebilmek mümkün.

Ş7. GELİŞMİŞLİK GÖSTERGESİ OLARAK BİT KULLANIMINA İLİŞKİN ÖNEMLİ UNSURLAR

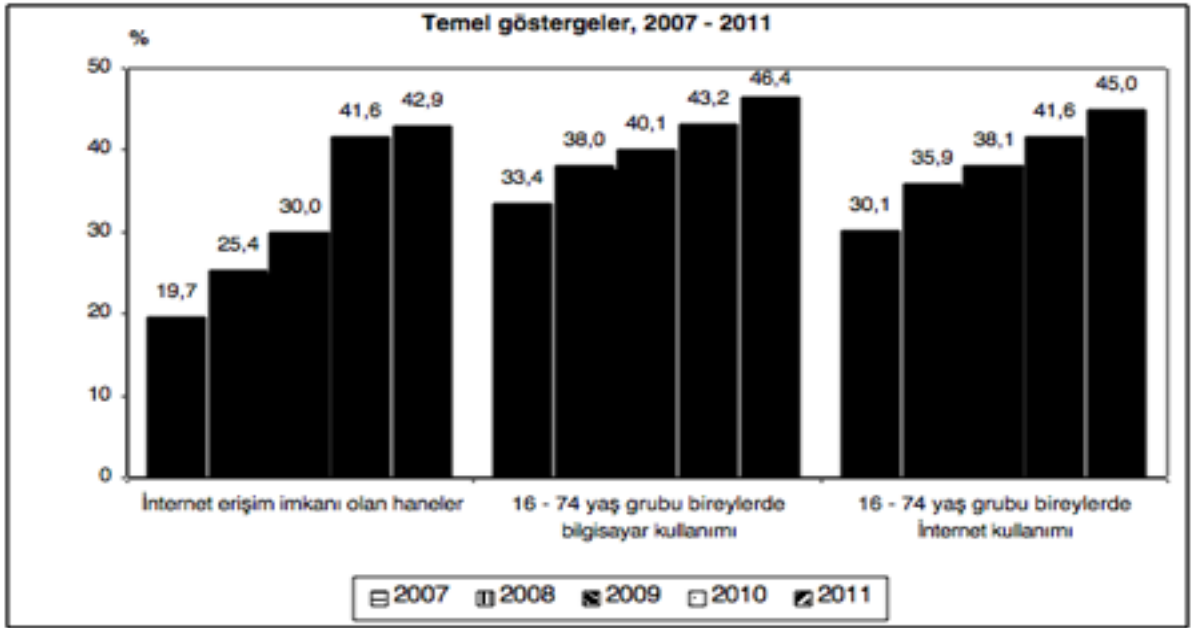
2011 yılı hanehalkı bilişim teknolojileri kullanımı için güncel TÜİK verilerine baktığımızda, 2010 yılında hanelerde internet erişimine ait %41,6 olan oranın %42,9'a yükseldiğini görüyoruz. Yine 2011 verileri de internete erişim oranının kentsel bölgede %56,7 ile %22,7'lik kırsala göre büyük oranda farklı olduğunu gösteriyor. Türkiye genelinde kendisi internet erişimine sahip hanelerde bu rakamın %39,3'de kaldığı görülüyor.

İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması(İBBS) üzerinden bakıldığında Düzey-1'de genişbant ile internete en yüksek erişim oranı%56,1 ile İstanbul bölgesinde olurken en düşük bölge olarak %20,0 ile Güneydoğu Anadolu geliyor.

Hanehalkı BİT—özellikle de bilgisayar ve internet kullanımının bir gelişmişlik göstergesi olarak kullanılması amacıyla temel bir değişken alınması konusunda, dikkatle yaklaşılması gereken bir noktayı hatırlatmak doğru olacaktır. Tüm Dünya'da olduğu gibi Türkiye'de de bu teknolojilerin giderek yaygınlaştığını gözlemliyoruz. Tahmin edilebilir gelecekte de bunun benzer bir çizgi izleyeceğini varsayabiliriz. 2007-2011 arasındaki gelişime bakılarak bu durum daha net gözlemlenebilir.

Grafik – 1: 2007-2011 arası yıllara göre Türkiye Genelinde İnternet ve Bilgisayar kullanımı⁴⁰

Bu sebeple, BİT kullanımına ilişkin artış değerleri, mutlak olarak değil, hem ulusal hem küresel değerlerle karşılaştırmalı olarak incelenmelidir. BİT kullanım oranının artıyor olması kendi başına bir gelişme tanımlamaya yeterli olmayacaktır. Burada mutlak değer kendisinden, BİT'lere adaptasyon hızı-yani artışın kendisi kadar artış hızı gözlemlenmelidir ve bu değerler küresel değerlerle karşılaştırmalı olarak yorumlanmalıdır.

⁴⁰ Türkiye İstatistik Kurumu, (2011), Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması, Sayı: 170, Haber Bülteni 18.

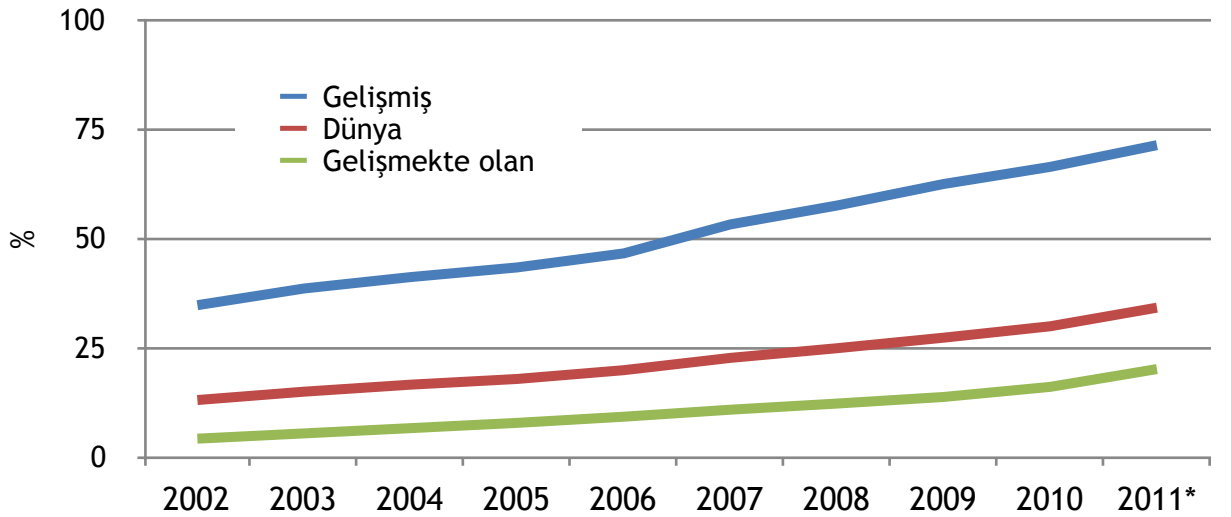
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DİJİTAL UÇURUM ve GELİŞİM İÇİN BİT

Ş1. DİJİTAL FAKİRLİK KAVRAMI

Dijital Fakirlik (Digital Poverty) kavramı Latin Amerika ve Karayipler’de yapılan bir araştırma sonunda *Roxana Barrantes*⁴¹ tarafından ortaya atılmıştır. Dijital fakirlik kavramı, bilgi iletişim teknolojilerinin kullanımını sağlayan araçlara ulaşma kuvveti üzerinden tanımlanmıştır. Diğer bir deyişle, dijital fakirlik, bir fakirlik “türü” olarak akademik bir tanıma ulaşmış durumdadır. BİT ulaşımının gelişmişlik endeksi olarak ne kadar geçerli olduğunu bu ve benzeri örneklerden görmek mümkün.

Grafik – 2: İnternete Erişimi Olan Hanelerin Oranı, 2002-2010⁴²

Görüldüğü gibi, burada da gelişmekte olan bölgelerdeki internet erişimi ile gelişmiş bölgelerdeki internet erişimi arasında bir uçurum var. Şu ana kadar bahsettiğimiz unsurlardan, özellikle BİT’in bir toplumu ileri götürmekteki rolü ve kendi maliyeti birlikte düşünüldüğünde, burada gözlemlediğimiz farkı daha kolay anlayabiliyor ve çözümleyebiliyoruz, ancak bu ortadaki tehlikenin boyutunu küçültmüyor. Gelişmiş toplumlar yüksek BİT kullanım oranlarıyla sosyal, kültürel, ekonomik, eğitimsel ve hatta sağlık alanında her geçen

⁴¹ HERNAN, G. & JUDITH, M. (2007), Digital Poverty: Latin American and Caribbean Perspectives, *International Development Research Center*.

⁴² ITU BDT Regions, corresponding to the regional grouping of the ITU’s Telecommunication Development Bureau, <http://www.itu.int/ITU-D/ict/definitions/regions/index.html>

gün daha ivmelenen bir gelişim eğrisi çizerken, bu değişime ayak uyduracak kuvvette olmayan toplumlar, düşük BİT kullanım oranları sebebiyle daha da geriye düşme riskiyle karşı karşıya kalıyorlar⁴³. İnsanlık tarihinde günümüzdeki kadar çok insanın Dünya’da bir arada yaşamasının geçmişimizde başka bir örneği yok ancak öte yandan, aynı Dünya içerisindeki yaşayışlarımızın birbirinden hiç olmadığı kadar farklılaştığı da savunulabilir. Bir tarafta tarım ve hayvancılığın, gelenekselleşmiş pratiklerinde ve yapış biçimlerinde yaşamını sürdüren, küresel bilgi ağından nispeten habersiz, azımsanamayacak büyüklükte bir insanlık topluluğu varken, öte tarafta kuantum fiziği belirsizlik prensipleri üzerinden daha verimli bilgisayarlar oluşturmaya çalışan ve zamanın ve varlığın dokusunu uzaya bakarak çözmeye çalışan kitleler olması, belki de içinde bulunduğumuz halin, en güzel özeti.

§2. DİJİTAL UÇURUM

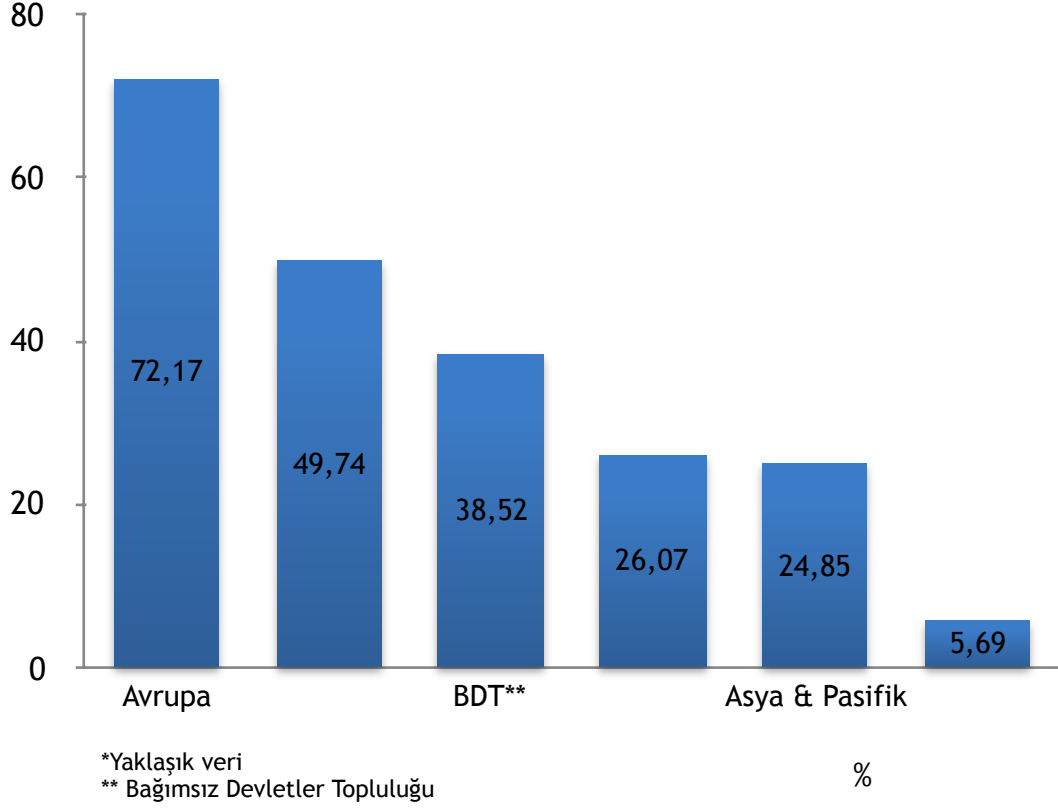
Tobias Hüsling’in “The Digital Divide Index⁴⁴”te bahsettiği üzere “Dijital Uçurum” kavramı, bilgi teknolojilerine erişimi olmayan ve bu yüzden bilgi toplumunun dışında kalan kesim ile, bu toplumu oluşturan kesim arasındaki ayrımı anlatıyor. Buradaki senaryo kabaca şu: BİT’lere erişimi olan ve çoğunlukla onların oluşumdan ve içeriklerinin belirlenmesinde rol oynayan toplumlar, daha hızlı bir gelişim ivmesi kazanır ve daha yeni teknolojiler üretecek kapasiteye gelirken, en başta bu teknolojilere erişecek kaynak sahibi olmayanlar bu sistemden dışlanıyor, ve gittikçe daha da azalan bir adaptasyon şansına sahip oluyorlar. Nitekim aynı derecede teknoloji ile çevirili bir yaşayış geliştirememiş olmanın sonucu, bilgiye daha yavaş ulaşıyor, daha yavaş gelişiyorlar ve daha izole bir tarihsel çizgi izliyorlar. Günümüzde bunu canlandırmak için Benelüks ülkelerinden bir tanesi ile Kuzey Asya veya Güney Afrika ülkeleri arasındaki BİT erişim şanslarını karşılaştırmak mümkün. Bir diğer değişikle bir fırsat eşitsizliği döngüsü oluşmuş oluyor ve dijital bir uçurum tehlikesi gündeme geliyor.

Grafik – 3: Bölge Bazında İnternet Erişimi Olan Hanelerin Yüzdesi - 2011^{*45}

⁴³ The real digital divide, (2005), The Economist, http://www.economist.com/node/3742817?story_id=3742817

⁴⁴ HANNES, S. & TOBIAS, H. (2002), *The Digital Divide Index- A Measure of Social Inequalities in the Adaptation of ICT*, Empirica.de.

⁴⁵ ICT statistics, (2011), <http://www.itu.int/ITU-D/ict/definitions/regions/index.html>, <http://www.itu.int/ITU-D/ict/statistics/>

Dijital Uçurum, sadece ülkeler arası değil, ülke içi coğrafi dağılım ve hatta cinsiyet için dahi uyarlanabilecek bir kavram. 2011 TUİK verilerine göre 16-74 yaş grubundaki erkeklerde internet kullanım oranı %54,9 iken kadınlarda bu oradan %35,3. Kent-kır ayrımında bakarsak; kentsel bölgelerde internet kullanımını ortalama %53,2 iken, kırdaki bu oran %25,7'de. Son olarak da coğrafi bölge üzerinden baktığımızda gördüğümüz, dijital uçurum kavramını destekler ve önemini vurgular nitelikte; Türkiye genelinde %45,0 olan ve Marmara ve Batı ile Orta Anadolu'da %50-60 aralığında seyreden internet kullanım oranı, Güneydoğu Anadolu'da %38,7'de. Güneydoğu Anadolu'daki kadınların internet kullanım oranı olan %16,5 ile İstanbul'daki erkek kullanım oranı olan %65,8'i karşılaştırdığımızda %50'ye yakın bir uçurum görüyoruz⁴⁶.

Tablo – 5: İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflaması Düzey 1'e göre bireylerin* İnternet kullanım oranı (%) - 2011

BÖLGELER (İBBS Düzey 1)	İnternet
-------------------------	----------

⁴⁶ TUİK (2011).

BÖLGELER (İBBS Düzey 1)		Toplam	Erkek	Kadın
TR	Türkiye	45,0	54,9	35,3
TR 1	İstanbul	56,5	65,8	46,9
TR 2	Batı Marmara	43,9	53,1	34,8
TR 3	Ege	46,3	54,3	38,6
TR 4	Doğu Marmara	51,7	60,6	42,8
TR 5	Batı Anadolu	51,0	60,5	41,9
TR 6	Akdeniz	42,2	51,8	33,2
TR 7	Orta Anadolu	42,4	56,3	28,2
TR 8	Batı Karadeniz	36,7	44,5	29,3
TR 9	Doğu Karadeniz	43,3	53,5	33,2
TR A	Kuzeydoğu Anadolu	34,7	49,4	20,3
TR B	Ortadoğu Anadolu	31,5	43,8	19,8
TR C	Güneydoğu Anadolu	27,1	38,7	16,5
* 16-74 yaş				

Dijital Uçurum'a ilişkin durumu Avrupa üzerinden incelediğimizde de internet kullanan ve az kullananlar arasındaki ayrımın büyüklüğünü görebiliyoruz. 2011 yılında internet kullanımı Hollanda'da %94, İsveç'te %91, Danimarka'da %90 oranlarında iken, Yunanistan %50, Romanya %47 ve Bulgaristan'da (Türkiye'yle birlikte) sadece %45'te⁴⁷.

Belki üzerine düşünmek gereken en önemli istatistiklerden biri şu, İsveç'te hiç internete girmemiş kişilerin oranı %5 iken, bu oran Romanya'da %54 ve Tüm Avrupa ülkeleri arasında en düşük değer ile Türkiye'de %55. Yani ülkenin yarısından çoğu, hiç internete girmemiş. İnternet ve bağlı olduğu BİT'lerin sunduğu olanaklar, özellikle de kişisel eğitim ve gelişim için yarattığı imkanların önemi ve büyüklüğü düşünüldüğünde bazı toplumların ve kaçınılmaz olarak da bu toplumlara mensup insan gruplarının hem değer, hem bilgi birikimi ve kültür hem de dünya vizyonu açısından gittikçe faklılaşacağını ve dijital uçurum sorununun daha sık politik gündemlerde yer bulacağını tahmin etmek mümkün.

Dijital Uçurum'un engellenmesi, veya potansiyel sorunların çözümlenebilmesi için ilk adım, bunun bir sorunsal olarak tanınmasından geçiyor. Özellikle toplumsal dinamikleri ilgilendiren global süreçler ve sorunları, bu meseleler çok ciddi boyutta toplumsal sarsıntı yaratana kadar pek duyulmuyor veya dikkat çekmiyorlar. Gündemimizdeki çevre sorunları buna örnek. Hava kirliliği, küresel ısınma, artan karbon oranları ve doğal yaşamın tahribine ilişkin sorunların hiçbiri öngörülemez değildi ancak bu sorunlar hayatlarımıza direkt müdahale eden veya savunucuları tarafından yeterli gürültü çıkartılana kadar gündemde yer bulmadı. Eğer tarihi örnek olarak tahmin etmek gerekirse, bu süreç için de durum farklı olmayacaktır, kültürel ve toplumsal farklar kapatılamayacak kadar açılana kadar bu sorun ciddi anlamda isimlendirilmeyecektir yönünde bir tahmin yapılabilir. Ancak şüphesiz ki, böyle bir sorunun varlığını kabullenmek, bunu meşru bir sorun olarak ulus devlet boyutunda tanımak, hem yan tehlikelerin tanınmasından hem de global çözüm alternatiflerinin değerlendirilmesinde atılacak en büyük adım olacaktır.

§3. GELİŞİM İÇİN BİT- (ICT FOR DEVELOPMENT- ICT4D)

'Gelişim için BİT' kavramı genel olarak sosyo-ekonomik, uluslar arası ve insan hakları alanlarında gelişimi destekleyen, gelişmekte olan ülkelerin ve gelişen dünyanın sorunları-

---

⁴⁷ Eurostat, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_PUBLIC/4-14122011-BP/EN/4-14122011-BP-EN.PDF

na BİT üzerinde cevap bulmayı hedefleyen çabaların bütünü olarak tanımlanabilir. Yaklaşımın arkasındaki temel düşüncelerden bir tanesi daha iyi iletişim ve bilgi paylaşımının dolaylı olarak eğitim, sağlık, güvenlik ve sosyal gelişim alanlarında toplumsal gelişimi destekleyeceğidir. Küresel olarak destekçileri gittikçe artan bu hareketin destekçilerinden biri olan IC-T4D.at isimli Avusturya tabanlı sivil toplum örgütü manifestosundaki vizyonunu, 2028 yılında Dijital Uçurum'un azalması, daha az gelişmiş toplumların da ileri teknoloji ürünleri ile dünya bilgi ve veriye makul maliyetlerde ulaşması olarak tanımlıyor⁴⁸. Benzer bir kolektif ise Londra Üniversitesi merkezli. Burada ön lisans ve yüksek lisans öğrencileri ve akademisyenler dahil olmak üzere ilgili konularda araştırma yapan herkes BİT kullanımının gelişim için işe yarar hale getirilebileceği projelere teşvik ediliyor. Konu başlıkları arasında Coğrafya, Bilgisayar Mühendisliği, İşletme ve Politika & Uluslar arası ilişkiler dahil olmak üzere birçok disiplin var. Genel misyonunu Dünya genelindeki fakir ve marjinalize olmuş toplumlara düzgün BİT desteği götürmek olarak tanımlıyor⁴⁹.

Diğer bir gelişim için BİT yaklaşımı ise, cep telefonlarının mobil yönü ile altyapı gerektirmemesi sayesinde hızlı yayılabileceği ve kullanılabilmesi düşüncesinden yola çıkarak, gelişmekte olan ülkelerde fakirlikle mücadele alanında cep telefonlarının yaygınlaştırılma çabasını içeriyor⁵⁰. Gelişim için BİT projelerinin başarısında özel ve kamu sektörünün, sivil toplum kuruluşlarının ve hedeflenen kitlenin uyum içerisinde çalışması başarıya ulaşmada kilit rol oynuyor. Örneğin, "Esoko" isimli Gelişim için BİT girişimi, tarımla uğraşanlara cep telefonu temin ederek, hasat fiyatları, ticaret imkanları, ulaşım imkanları ve gerekli kontaklar, aynı zamanda depolama ve piyasa talepleri ile ilgili bilgilerin güncel olarak takip edilmesini sağlamayı hedefliyor⁵².

Gelişim için BİT hareketini Dünya genelinde destekleyen ve aktif katılımcı olanların çokluğu umut verici. Bu bilgileri bu araştırma kapsamında değerlendirdiğimizde ise, ilk ola-

---

⁴⁸ http://wiki.ict4d.at/Vision_Mission_Values

⁴⁹ ICT4D, <http://www.ict4d.org.uk/>

⁵⁰ DANIEL, I. J., (2007), Iqbal Qadir, Gonofone, and the Creation of GrameenPhone (Bangladesh), *Harvard Business School*.

⁵¹ IQBAL, Q. Z., (2003), For the poor, connectivity means economic opportunity in The Wireless Internet Opportunity for Developing Countries by Wireless Internet Institute, *United Nations*.

⁵² Esoko provides three essential services, <http://www.esoko.com/about/services.htm>

rak BİT'in geçerli bir gelişim 'aleti' olduğuna tam olarak güvenmek, ikinci olarak ise BİT'in gelecek dönemde de ne kadar önemli bir gelişmişlik ölçütü olacağını görmek mümkün oluyor.

SONUÇ

Bilgi İletişim Teknolojilerinin kullanımı, etkilendiği ve etkilediği faktörler sebebiyle hem ulusal hem küresel boyutta bir gelişmişlik göstergesi olarak kullanılabilir. Temelde, Bilgi İletişim Teknolojilerinin kullanımı, sadece var olan gelişmişlik seviyesini öngörmekle kalmaz, aynı zamanda gelecek dönemlerdeki gelişime açıklığı tahmin etmeye de yarayan bir faktör olarak değerlendirilebilir.

“Bilgi Toplumu” adını verdiğimiz ve hayatımızda gittikçe daha çok rol oynayan ve bilgi kaynaklarını, kişileri, kurumları birbirine bağlayan dev ağ, teknolojik evrimimizde geldiğimiz en son nokta. BİT, bu kolektif bilgi ağının birey ve kitle bazında erişimini belirlediği ve bu sebepten sadece teknik bir mesela olmaktan çıkarak derin etkileri ve sonuçları olduğu için sosyolojik bir vaka olarak değerlendirilmelidir. Bu değişim sadece beraberinde dijital fakirlik, dijital uçurum gibi yeni kavramları ortaya çıkartmıyor, aynı zamanda bize hem ekonomik hem kültürel sermayeye ulaşım için ne kadar merkezi bir noktada olduğunu gösteriyor.

Araştırmada öne sürülen noktalar dikkate alındığında, BİT kullanımının, çerçevesi bu çalışmada çizildiği kadarıyla gelişmişlik ölçütü olarak ele alınabileceği noktasına varıyoruz.

BİT kullanımını bir gelişmişlik ölçütü olarak konumlandırmak, aynı zamanda BİT kullanım verilerini yaş, cinsiyet gibi klasik sosyolojik değişkenlerle karşılaştırma olanağı sunarak yeni araştırmalara ve analizlere de yol açmış bulunuyor. Bu alanda gelecek araştırma potansiyelinin çok yüksek olduğuna, ve burada hareketle değerli bulgular elde edilebileceğine inanıyorum.

KAYNAKÇA

- ALTHUSSER, L. (1970), *Ideology and Ideological State Apparatuses*.
- BOURDIEU, P. (1973), *Cultural Reproduction and Social Reproduction*.
- BOURDIEU, P. (1986), *The Forms of Capital*, Handbook of Theory içinde.
- BOURDIEU, P. & PASSERON, J. C. (1990), *Reproduction in Education, Society and Culture*, Sage Publications Inc.
- EDWARD, W. (2003), *Introduction: Orientalism*, London: Penguin Books.
- GRAMSCI, A. (1971), *Selections from the Prison Notebooks*, Lawrence and Wishart.
- HANNES, S. & TOBIAS, H. (2002), *The Digital Divide Index- A Measure of Social Inequalities in the Adaptation of ICT*, Empirica.de.
- JOHN, S. (2003), *The Conversational Interface*.
- LONGLEY, D. ve SHAIN, M. (1985), *Dictionary of Information Technology* (2 ed.), Macmillan Press.
- MARIA G. (2004), *A Comparative Analysis of ICT For Development Evaluation Frameworks*, Center for Internet Studies.
- MICHAEL, T. & SMITH, S. (2006), *Economic Development*, 9th ed, Addison-Wesley series in economics.
- SASSEN, S. (2007) *Elements for a Sociology of Globalization [or A Sociology of Globalization]*
- SEİDNER, S. (1982), *Ethnicity, Language, and Power from a Psycholinguistic Perspective*. Bruxelles: Centre de recherche sur le plurilinguisme.
- Today, Michael and Stephen Smith. *Economic Development*. 9th ed. Addison-Wesley series in economics, 2006

- AMARTYA, s. (1999), *Development as Freedom*, Oxford University Press.
- BERGHEIM, S. (2006), *Measures of well-being*, Deutsche Bank Research.
- BSR, (2008), *The Contribution the ICT Industry Can Make to Sustainable Development*.
- DALY, H. & COBB, J., (1989), *For the Common Good*, Beacon Press.
- DANIEL, I. J., (2007), *Iqbal Quadir, Gonofone, and the Creation of GrameenPhone (Bangladesh)*, Harvard Business School.
- HERNAN, G. & JUDITH, M. (2007), *Digital Poverty: Latin American and Caribbean Perspectives*, International Development Research Center.
- IQBAL, Q. Z., (2003), *For the poor, connectivity means economic opportunity in The Wireless Internet Opportunity for Developing Countries* by Wireless Internet Institute, United Nations.
- GIGLER, B. (2004), *Including the Excluded- Can ICTs empower poor communities? Towards an alternative evaluation framework based on the capability approach*, Paper for 4th International Conference on the Capability Approach.
- HUSING, T. (2002), *The Digital Divide Index – A Measure of Social Inequalities in the Adoption Of ICT*.
- INSEE, (2008), *Survey Of Existing Approaches To Measuring Socio-Economic Progress*.
- International Monetary Fund (IMF), *World Economic Outlook (WEO) Database*, (2011), *Gross Domestic Product per capita, current prices*.
- International Telecommunication Union (ITU), *Measuring the Information Society*, (2011), ITU Press.
- Infodev Paper, (2006), *Improving health, connecting people: the role of ICTs in the health sector of developing countries*.

KERRY M. S. (2003), Information and Communication Technologies, Poverty and Development: Learning from Experience, *World Bank*.

MENZIE C. D. & FAIRLIE, R. (2004), The Determinants of the Global Digital Divide: A Cross-Country Analysis of Computer and Internet Penetration, *Economic Growth Center*.

MERTON, R. K. (1996), On social structure and science, *University of Chicago Press*.

NANCY H. J. & SOPHIA, H., (2008), Women and Gender in ICT Statistics and Indicators for Development, *The MIT Press*.

NTEU, (1998), New Media and Borderless Education, *Australian Universities Review*, Number 1, 1998.

PAUL, H. & AMORY, L. & HUNTER, H. (1999), Natural Capitalism, *New York: Little Brown & Co*.

RICHARDSON, J. G., Research for the Sociology of Education, *Greenwood Press*.

ROSTOW, W.W. (1960), The Stages of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto, *Cambridge: Cambridge University Press*, Chapter 2.

TELTSCHER, S. (2011), Progress in Measuring ICT for Development, *ITU Press*.

The Centre for Bhutan Studies, *Gross National Happiness*. <http://www.iim-edu.org/grossnationalhappiness>

United Nations Development Programme (1999), Human Development Report, *Oxford University Press*.

Building ICT4D capacity in and by African universities, (2005), <http://ijedic-t.dec.uwi.edu/viewarticle.php?id=13&layout=html>

Coming of Age in Samoa, (2012), Wikipedia, http://en.wikipedia.org/wiki/Coming_of_Age_in_Samoa

Criticism of Rostow's Stage Approach: The Concepts of Stage, System and Type, (2007), <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1746-1049.1963.tb01138.x/citedby>

Esoko provides three essential services, <http://www.esoko.com/about/services.htm>.

Eurostat, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/guip/themeAction.do>

Eurostat, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/guip/mapAction.do?mapMode=dynamic&indicator=tsiir040#tsiir040>

Eurostat, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_PUBLIC/4-14122011-BP/EN/4-14122011-BP-EN.PDF

ICT4D : connecting people for a better world; lessons, innovations and perspectives of information and communication technologies in development, (2004), <http://idl-bnc.idrc.ca/dspace/handle/10625/30549>

ICT services getting cheaper worldwide, (2011), <http://newsbytes.ph/2011/05/16/ict-services-getting-more-affordable-worldwide/>

ICT statistics, (2011), <http://www.itu.int/ITU-D/ict/definitions/regions/index.html>, <http://www.itu.int/ITU-D/ict/statistics/>

ICT4D, <http://www.ict4d.org.uk/>

Issues With GDP as a Measure of Well-Being, (2007), <http://fatknowledge.blogspot.com/2007/08/issues-with-gdp-as-measure-of-well.html>

International Conference on Information and Communication Technologies and Development, (2010), <http://www.ictd2010.org/>

ITU BDT Regions, corresponding to the regional grouping of the ITU's Telecommunication Development Bureau, <http://www.itu.int/ITU-D/ict/definitions/regions/index.html>

OECD launches new report on measuring well-being, http://www.oecd.org/document/39/0,3746,en_21571361_44315115_48858599_1_1_1_1,00.html

The real digital divide, (2005), The Economist, http://www.economist.com/node/3742817?story_id=3742817

The Rise and Fall of the G.D.P., (2010), The New York Times, <http://www.nytimes.com/2010/05/16/magazine/16GDP-t.html>

The Sexual Life of Savages in North-Western Melanesia, (2011), Wikipedia, http://en.wikipedia.org/wiki/The_Sexual_Life_of_Savages_in_North-Western_Melanesia

Türkiye İstatistik Kurumu, http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=60&ust_id=2

TÜİK, (2011), Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması, Sayı: 170, Haber Bülteni 18.

